

HASEKİ SULTAN HAMAMI

Kanûnî Sultan Süleyman'ın zevcesi
Haseki Hürrem Sultan'ın
vakıflarına gelir sağlamak üzere
Mimar Sinan tarafından
Ayasofya Camii'nin karşısında
inşa edilen hamam
(bk. AYASOFYA).

HASEKİYYE

(خاصية)

Memlûk Devleti'nde
sultanın seçkin maiyetini
teşkil eden memlûklere
verilen ad.

Memlûkler'de tâcirü'l-memâlik tarafından küçük yaşlarda satın alınan, kendilerine *eclâb* veya *cûlbân* denilen memlûkler bir süre eğitilip yetiştirildikten sonra çeşitli görevlere dağıtılırdı. Bunların en kabiliyetlileri sultan sarayında hizmet için ayrılır ve kendilerine hasekiyye denirdi. İbn İyâs, el-Melikü'z-Zâhir Barsbay'ın (1260-1277) 4000 memlûkünün bulunduğunu, bunların sipehsâlâriyye, mefârîde, dahil ve hariç hasekiyyeleri adlı dört gruba ayrıldığını belirtmektedir. Hasekiyyeden Memlûk kaynaklarında bazan *havâs* ve *havâşî* diye de bahsedilmektedir. Memlûk olmayan kişiler de hasekiyyenin içinde yer alabilirdi. Meselâ Sultan Berkuk'un kayınpederi Ahmed b. Ali b. Ebû Bekir b. Eyyûb önceleri devletin başmühendisi iken daha sonra haseki olmuştur. Hadım Şâhin el-Hasenî de hasekiyyedendi.

Memlûk devrinin başlangıcında sultanın yirmi dört hasekiyyesi varken bu sayı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun zamanında (1299-1309, 1310-1341) 400'e ulaşmış, el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî (1412-1421) bu sayıyı sekse indirmiştir. Barsbay devrinde ise (1422-1438) bunların sayısı 1200'dü. XVI. yüzyılın başında 800 olan hasekiyye mevcudu Kansu Gavri döneminin sonunda (1516) yeniden 1200'e yükselmiştir.

Hasekiyyeler arasında çeşitli dereceler vardı. Emirlik derecesinde olanlarla "el-hasekiyyetü'l-kibâr" denilen hasekiler siyasi hayatta etkin rol oynarlardı. Bunların altında tablhâne ve aşerât emirleri vardı. Hasekiyye emirleri genellikle Emîr İnal el-Hasekî, Emîr Yeşbek el-Hasekî,

Emîr Devletbay el-Hasekî örneklerinde görüldüğü gibi adlarının sonuna getirilen "el-hasekî" unvanıyla anılırlardı. Görevlerinin saray içinde ve dışında bulunmasına göre iki kisma ayrılan hasekiyyelerden iç hizmette olanların görevleri sürekliydi. Merkezdeki hasekiyyeler gece gündüz saraydan ayrılmazlar ve istedikleri zaman sultanın huzuruna çıkabilirlerdi. Bunlar taşradaki memlûk ve emirlere göre daha imtiyazlıydılar.

Hasekiyye emirlerinin bazıları devdâriyye, sükât-ı hâs, hâzindâriyye, re's-i nevbet-i cemdâniyye, silâhdâriyye ve başmakdâriyye gibi devlet dairelerinde görev alırlardı. Bu görevlerde bulunan emirler sarayda ve eyvân-ı muazzamda kendilerine ayrılan yerlerde dururlardı. Bunların da kendilerine mahsus hasekiyyesi vardı. Hasekiyye emirleri, saray ve eyvândaki hizmetlerin dışında mahmil-i şerifin Haremeyn'e götürülmesi ve saraya ait nakil hizmetleri, mühimmatın hazırlanması, devletin muhtelif nâiblikleri, yeni nâiblere görevlerinin tebliği, valilere hil'at ve tayin beratlarının ulaştırılması, âsi emîr ve valileri tevkif ve hapsetme, yabancı devletler ve diğer İslâm ülke hükümdarları nezdinde temsilcilik ve ulaklık gibi işleri de yürütürlerdi. Nitekim Barsbay'ın Tağrıberdî el-Hicâzî el-Hasekî'yi elçi olarak II. Murad'a gönderdiği bilinmektedir.

Sultan üzerinde büyük nüfuzları bulunan merkezdeki hasekiyye emirleri bu nüfuzlarını kullanarak, çok defa da aralarında ittifak ederek sultana isteklerini yaptırırlar, hatta nâib-i saltanatı bile değiştirtebilirlerdi. Sultan Barsbay, 830 (1427) yılında kendisine karşı suikast düzenleyen hasekiyyeden bir kısmını öldürmüş, bazılarını da sürgüne göndermiş veya hapsedtirmiştir. Hasekiyye emirleri, saray ile taşradaki Memlûk emirleri arasında çıkan anlaşmazlıklarda sultanın emriyle ara buluculuk yaparlar, memlûk ileri gelenleri de sultanla aralarında ki bazı meseleleri çözmek için hasekiyyeleri devreye sokarlardı. Memlûk emirleri arasında bir fitne çıktığı zaman taraflar hasekiyye emirlerinin yardımıyla saltanatı ele geçirmeye çalışırlardı. Bilâdüş-şâmiyye (Suriye - Filistin) valileri hasekiyyeden tayin edilirdi. Hasekiyye, iktisadî buhran zamanlarında sultanın emriyle fakir halkı aralarında paylaşarak yedirip giydirebilirlerdi.

Hasekiyyenin maaşı memâlîk-i sultâniyyenin aldığı ücretten fazla olur, hatta bazan yüksek rütbeli hasekiyye emirleri vezir ve nâib-i saltanatın maaşı kadar ücret alabilirlerdi. Makrîzî *el-Hıttat*'ında, hasekiyyenin mukaddem emirlerinin maaşlarının senede 100.000 dinar olduğunu, aynı rütbedeki diğer hariciye mukaddem emirlerinin her birine 85.000, hasekiyye tablhâne emirlerine 40.000, aşerât emirlerine 10.000 dinar dağıtıldığını, harciyenin tablhânelerinin otuzar bin, aşerâtlarının ise yedişer bin dinar aldığını belirtmektedir. Hasekiyyenin maaşlarının yanı sıra derecelerine göre bahşiş ve aidatları da vardı. Sultan tarafından bunlara ramazan ayında şeker ve helva, kurban bayramında ise hayvanları için "afîk" adıyla hububat veya otluk tevzi ettirilirdi. Ayrıca kendilerine yılda iki defa at verilirdi. Bazı hasekiyye mukaddem emirleri için bu miktar yılda 100 ata kadar varabilirdi. Bunlardan başka hasekiyyelere değerli kumaşlardan giyecekler veya bunlara karşılık olarak para verilirdi. 842 (1438-39) yılında Memlûk sultanı hasekiyyeye 1500 dirhem "kismet nafakâtı" dağıttırmıştı. Sultanın hasekiyye emirleri, genellikle aile ve köleleriyle birlikte Kal'atülcebel'de kendilerine tahsis edilen ve "el-büyûtü'l-kerîme" adıyla anılan evlerde ikamet ederlerdi.

Hasekiyye emirleri, derecelerine göre üzerlerine sırmalı atlastan kabâ (cübbe veya kaftan), başlarına "zant" denilen süslü bir serpuş giyip bunun etrafına tûlbent sararlar, bu tûlbendin bir tarafını boğazlarının altından doluşturırlardı; bellerine de altın, gümüş veya mücevherli kemerler takarlardı. Suç işleyen hasekiler sultan tarafından hapis veya sürgünle cezalandırılırdı. Hasekiler varlıklarını Memlûk Sultanlığı'nın sonuna kadar sürdürmüştür.

Hasekiyye tabiri, Mısır'da Osmanlı idaresi döneminde tamamen farklı bir anlamda kullanılmış, sultana ait vakıflara hasekiyye vakıfları, vakfın gelir kaynağını oluşturan köylere de hasekiyye köylere denmiştir. Hasekiyye vakıfları Haremeyn'in yoksul halkının *deşîşe**lerine, ulemâya ve talebelere, fakir ve muhtaçlara sadaka olarak ayrılmıştır. Bu vakıflar, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Mısır'ın diğer müesseseleri gibi Memlûk beylerinin eline geçmiş ve bu durum XIX. yüzyıla kadar sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 24, s. 32; nr. 33, s. 71; nr. 34, s. 86; nr. 39, s. 301; nr. 61, s. 49; MD Zeyli, nr. 6, s. 74; BA, KK, nr. 70, s. 168; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/1, s. 644-645, 650-651; I/3, s. 686, 708-709; II/1, s. 33, 37; II/3, s. 560, 566-567, 587, 722, 729, 736, 905; IV/1, s. 179-180; IV/2, s. 783, 799, 995, 1007; IV/3, s. 1056, 1068, 1070, 1081, 1103, 1112, 1114, 1125, 1217; a.mlf., *el-Hîtat*, II, 99, 205-206, 209, 211, 214, 216-218; III, 133, 335, 353-354; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gümür* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1971, I, 15; Hatîb b. Şâhin, *Zübdetü'l-keşîf'l-memâlik ve beyânü'l-türük ve'l-mesâlik* (nşr. P. Ravaissel), Paris 1894, s. 115-116, 148; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VI, 329; VII, 179; XI, 58; Hatîb el-Cevherî, *Nüzhetü'n-nûfûs ve'l-ebdân fî tevârîhi'z-zamân* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1970-73, I, 35, 217, 236, 295, 405; II, 33-35, 72, 84, 136, 140; III, 72, 128, 311, 367, 435; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I, 6, 133, 244, 337; III, 2-4; Cebertî, *'Acâibü'l-âşâr*, I, 54; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 347-348, 457-458; Seyyid el-Bâz el-Arînî, *el-İktâ'u'l-harbî fî Mısr fî zemeni selâti-ni'l-Memâlik*, Kahire 1956, s. 153, 178; Saîd Abdülfettâh Âşûr, *Mısr fî 'asrı devleti'l-Memâlik*, Kahire 1959, s. 31, 104, 183; Abdülmün'im Mâcid, *Nüzümü devleti selâti-ni'l-Memâlik ve rûsûmihim fî Mısr*, Kahire 1964-67, I, 144-145; II, 14-16, 18-19, 48, 77, 134, 165-166; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vezâ'if 'ale'l-âşâri'l-Arabiyye*, Kahire 1965, I, 462-466; Hasan-ı Enverî, *İşlâhât-ı Divânî Devre-yi Gaznevî ve Selcûkî*, Tahran 1373, s. 32-33; D. Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army", *BSOAS*, XV (1953), s. 213-216; a.mlf., "*Khâşşakiyye*", *EP* (İng.), IV, 1100.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

HASEN

(bk. HÜSÜN).

HASEN

(الحسن)

Dinî konularda delil olarak kullanılan makbul hadis çeşidi.

Sözlükte "güzel olmak" anlamına gelen *hüsün* kökünden türemiş bir isim olup "iyi, güzel" demektir. Terim olarak genel kabule göre, "sahih hadisin şartlarını taşımakla beraber râvisinin zabtı sahih hadisin râvisine nisbetle daha az olan hadis" anlamında kullanılmaktadır. Buna göre hasen, sahih hadisle zayıf hadis arasında, ancak sahihe daha yakın konumda bulunmaktadır.

Hasen terimi II. (VIII.) yüzyılda sözlük anlamında kullanılırken III. (IX.) yüzyılda Ebû İsmâ et-Tirmizî tarafından terim şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzyılda, aralarında Tirmizî'nin hocalarının da bulunduğu bazı muhaddisler tarafından isnad ve metinle ilgili olarak zikredilen hasen kelimesinin sözlük veya te-

rim anlamında kullanıldığı hususunda iki görüş ileri sürülmektedir. Bazı âlimler, hasen tabirinin gerek isnadın gerekse metnin bir vasfı gibi çokça zikredilmesinden hareketle onun Tirmizî'den önce de terim anlamında kullanıldığını, Tirmizî'nin ise bunu *el-Câmi'u's-sahîh*'inde en çok zikreden ve tarifini ilk defa yapan kimse olduğunu söylemişlerdir (İbn Receb el-Hanbelî, I, 342-343; İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 426; Tehânevî, s. 100-106; Yücel, s. 159-160). Diğer bir kısım âlimler de Tirmizî'den önce sihat açısından hadislerin sahih ve zayıf olmak üzere iki kısma ayrıldığı, Tirmizî'nin hasen kelimesini ilk defa terim olarak kullanmak suretiyle üçlü taksimi başlattığı görüşündedirler (İbn Teymiyye, s. 82; Zehebî, s. 27; İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 385). Hasen tabirinin III. (IX.) yüzyılda Tirmizî'den önce kullanılmakla birlikte belirli bir tarifinin yapılmaması, aynı zamanda müttefekun aleyh, sahih ve zayıf hadisler hakkında da kullanılması dikkate alındığında (meselâ bk. el-Medhalî, s. 38-56, 57, 61, 66, 84, 111, 112, 116, 144) ikinci görüşün daha isabetli olduğu anlaşırlar. Ancak Râmhürmüzî, Hâkim en-Nisâbü'rî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi mütekaddimîn hadis usulcülerinin eserlerinde hasen terimine yer vermemeleri, bu kelimenin özellikle İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'den sonra yaygınlaştığını göstermektedir.

Tirmizî'ye göre hasen hadis, isnadında yalan söylemekle itham edilmiş bir râvi bulunmayan, şâz olmayan ve benzeri başka tariklerden rivayet edilen hadistir. Ayrıca Tirmizî *el-Câmi'u's-sahîh*'inde isnadı muttasıl olmayan hadisleri hasen olarak nitelendirmiştir (bk. "Şalât", 124, 234, 270; "Kırâ'ât", 9; "Edeb", 40; "Menâkıb", 8). İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî ile İrâkî gibi hadis usulcülerî Tirmizî'nin tarifine itiraz etmişler ve bu tarifi hasen hadisi sahih hadisten belirgin şekilde ayırmadığını, zira râvilerin yalancılıkla suçlanmaması ve hadisin şâz olmamasının sahih hadis için de söz konusu edildiğini söylemişlerdir. Öte yandan bu tarif Tirmizî'nin sık sık kullandığı, "Sadece bu vecihten (tarikten) bildiğimiz hasen-garîb bir hadistir" hükmüne zıt düşer; çünkü hadisin garîb olması veya sadece bir tarikten bilinmesiyle tarifte geçen "benzerinin başka tariklerden rivayet edilmesi" esasını bağdaştırmak mümkün değildir. Bazı hadis âlimleri ise Tirmizî'nin tarifinde yer alan, "isnadında yalanla itham edilmiş bir râvinin bulunmaması" kaydının hasen hadis râvilerinin sahih hadis râvileri derecesinde olmadığına delâlet ettiğini ve bu hususun hasen hadisi sa-

hih hadisten belirgin şekilde ayırdığını ileri sürmüşlerdir. Gerçekten sahih hadis râvileri hakkında kullanılan "sika" terimiyle râvinin adâlet ve zabt vasıflarını tam olarak taşıdığı ifade edilirken yalanla itham edilmemek kaydı ile, hasen hadis râvisinin yalancı olmamakla birlikte zabt bakımından terkedilmesini gerektiremeyecek kadar zayıf olduğu anlatılmakta ve aralarında bir fark bulunmaktadır. Bu durumda güvenilirlik açısından hasen hadis râvileri sahih hadis râvilerinden daha aşağı derecede yer almakta ve Tirmizî'ye göre hasen hadis râvisinin bu eksikliği, o hadisin benzerinin başka tariklerden rivayet edilmesiyle giderilmektedir. Tirmizî'nin tarifinde yer alan "benzerinin başka tariklerden rivayet edilmesi" kaydı da hasen hadisi sahihten ayıran bir özelliktir. Ancak Tirmizî, başka tariklerle takviyeye ihtiyacı olmayan hadisler için bu şartı gerekli görmeyiş (Nüreddin İtr, s. 164) ve *el-Câmi'u's-sahîh*'inde sadece bir tarikten rivayet edilen hadisleri de hasen olarak nitelemiştir (bk. "Hudûd", 17; "Fiten", 19, 44, 57; "Kader", I, 6, 14). Tirmizî'nin tarifinde isnadın muttasıl olması kaydının bulunmaması ve bu nevi hadisleri başka tariklerden de rivayet edilmeleri sebebiyle (Mübârekfûrî, II, 216) hasen diye nitelendirmesi de hasen hadisi sahihten ayıran bir başka özellik olarak değerlendirilmelidir.

Tirmizî'den sonra hasen hadisi tarif eden âlim Hattâbî'dir. Ona göre hasen hadis, isnadı muttasıl olup rivayet edildiği belde (mahreç) bilinen, râvileri meşhur olan, âlimlerin çoğu tarafından kabul edilen, pek çok fakihin kullandığı hadistir. Hattâbî bu tarifıyla mürsel, münka'tı, müdelles gibi isnadında kopukluk bulunan hadislerin hasen olamayacağını belirtmektedir (Abdülazîz b. Ahmed el-Câsim, sy. 29, s. 17-18). Ancak onun bu tarifini İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Takyyüddin İbn Dakiku'l-İd, Bedreddin İbn Cemâa gibi hadis usulcülerî, hasenle sahih arasındaki farkı açıkça ortaya koymadığı gerekçesiyle tenkit etmişlerdir.

Tirmizî ile Hattâbî'nin tanımlarını hasen hadisi sahih hadisten belirgin şekilde ayırmadığı için yeterli görmeyen İbnü's-Salâh, muhaddislerin kullanımları esas alındığında hasen hadislerin iki kısma ayrıldığını ve bunların Tirmizî ile Hattâbî'nin tariflerini de kapsadığını söylemektedir. Bunlardan birincisi, isnadında rivayete ehil olup olmadığının tam olarak bilinmeyen (mestûr) bir râvi bulunmakla beraber bu râvisi dikkatsizlik ve dalgınlık, fazla hata yapmak, kasten yalan söy-